

РОДНИ ПРИСТУП БЕЗБЕДНОСТИ У ПРАВНОЈ ДРЖАВИ

Др Зорица Мршевић

Институт друштвених наука, Београд

Потпуковница мр Светлана Јанковић

Институт за стратегијска истраживања, Београд

Апстракт: У тексту се анализира промена родног састава и родног профила институција сектора безбедности, а посебно оружаних снага. Процеси реорганизације су изложени отварању већег броја формацијских улога за жене и повећаном уважавању професионалних капацитета униформисаних жена. Очигледно је да унутрашња родна трансформација сектора безбедности нашег доба није само повећање броја ангажованих жена у професионалном статусу, већ се ради и о променама самог концепта безбедности. У оквиру општег друштвеног амбијента, презентује се ступање жена у типично мушки професионални амбијент. Излажу се утицаји и других друштвених актера заинтересованих за родну равноправност у сектору безбедности, пре свега феминистичког покрета у коме се сучељавају различита схватања, посебно у виду супротстављања антимилитаристичким залагањима за укидање или смањење оружаних снага. Кроз призму промена унутрашњих родних односа доприноси се афирмацији оружаних снага као фактора савремених схватања безбедности. Текст идентификује начине на који жене у оружаним снагама могу да допринесу трансформативним процесима родне реконцентуализације безбедности, преиспитивањем родних улога и захтевом за новим родним односима унутар оружаних снага, кроз процес супротстављања традиционално постојећим родним неједнакостима. У том смислу се наводи студија случаја имплементације родне равноправности на примеру Јужне Африке. Жене могу да користе свој глас/утицај изнутра, доприносећи родно егалитарнијој трансформацији тог сектора. Након доношења Резолуције СБ УН 1325 на глобалном плану, добијен је подстицај да се оружане снаге и институ-

ције сектора безбедности померају ка људској безбедности, што доприноси реформама оружаних снага као родно егалитарније реорганизованим. Само ће време показати да ли је наглашен „родни“ приступ безбедности био сувише амбициозан, јер, како тврде „традиционалисти“, то може да иде на штету организационе и оперативне ефикасности војске.

Кључне речи: родни односи, сектор безбедности, оружане снаге, антимилитаристичка позиција, Јужна Африка, учествовање жена у борбама.

УВОД

Укључивање жена у оружане снаге и постизање равномерније родне структуре нису више ни спорни циљеви, нити нова тема студија безбедности. Али се и даље постављају питања конкретних улога, положаја и пропорције инклузије жена у војсци. То је још увек област дискусија и сучељавања различитих ставова. О тим питањима се доста расправљало у 20. веку, и то и пре, и за време, и после укидања мушког монопола на војну професију у његовој последњој четвртини.¹ Чињеница је да су оружане снаге свуда у свету традиционално највећег и, доскора, готово искључиво мушког састава, који понегде још увек иде до потпуног родног ексклузивитета. Упркос све већем броју жена у саставу савремених оружаних снага и њиховим доказаним способностима за обављање великог броја војничких задатака, војска остаје један од најупорнијих примера ексклузивно мушке друштвене институције.² Она се и даље у свести људи најчешће повезује са типично „мушким пословима“ нпр. ратним операцијама, употребом ватреног оружја, одбраном (својих, или нападом туђих) граница, касарнским животом, маршевица, тенковским биткама, ваздушним десантима, рововским борбама и сл. Због тога се питање жена у војсци и даље посматра у светлу (пр)оцењивања њихових способности да у тим „мушким пословима“ квалитетно извршавају задатке и уклопе се у амбијент мушких колектива, упркос стереотипном виђењу жена као физички слабијих и емотивно нестабилнијих од мушкараца. Давање одговора на та питања омогућује одговоре на општија питања: потенцијалног умањивања борбене готовости и последичног угрожавања националне безбедности, тј. могућег постојања проблема у вези с проширеним ангажовањем жена у војсци у смислу умањивања оперативне ефикасности.

1 Perrson Alma, 2011, Changing boundaries, defending boundaries, Gender relations in the Swedish Armed Forces, Linköping University Sweden, Faculty of art and sciences, Linköping Studies in Arts and Science No. 546, Department of Thematic Studies pg. 71–84.

2 Gustavsen Elin, 2013, Equal treatment or equal opportunity? Male attitudes towards women in the Norwegian and US armed forces, *Acta Sociologica* 56(4): 361–374.

ЖЕНЕ У МУШКОМ АМБИЈЕНТУ

Што је војни конструкт неке државе ближе масовном формату војске, ниво женске репрезентације је нижег нивоа, а вишег је у обрнутој, професионалној организацији војске.³ Што је већи проценат обавезног регрутовања мушкараца у активним оружаним снагама земље, бројчано је нижа заступљеност жена, и нижи је ниво родне инклузивности, који пак расте у добровољној војној служби.⁴ Већа је заступљеност жена у оружаним снагама у државама у којима је либералнија идеологија политичког вођства, а мања у ауторитарној. Такође, веће је учешће жена у оружаним снагама држава са легитимним владама вођеним од стране цивила, него у оним где војска у држави врши контролу и значајан утицај на политичке процесе. У погледу легислативних утицаја, што је у неком друштву асиметричнија нормативна регулатива родних односа и што закони више подржавају традиционалније концепције родних разлика, теже је прихватање жена у оружаним снагама. У културолошком погледу, што је присутнији култ мушкарца ратника и „нужно“ заштитника отаџбине, с једне стране, и што су веће породичне одговорности просечне жене, с друге стране, мања је заступљеност жена у оружаним снагама. Што је већи нагласак на родним разликама, то је веће ограничавање учешћа жена, што је више равноправности у друштвеним вредностима и реалним праксама, то је и веће учешће жена у војсци. Хелен Кареирас⁵ назива идентификацију ових фактора „Сегал модел“ по ауторки Мади Сегал. Даље се може констатовати да без обзира на дужину времена које је прошло од када су жене добиле основна социјална и политичка права и све више постајале равноправне учеснице јавне сфере, оне нису истом динамиком постигле позиције моћи и не учествују на равноправним основама у процеси доношења одлука. Аналогна ситуација је и у оружаним снагама: жене су присутне и све присутније, али су далеко од позиција моћи и могућности доношења суштинских одлука. И у политици је слично. Наиме, деценијама се сматрало да су војска и спољна политика најмање одговарајуће за жене. Три деценије уназад тадашњи амерички председник Реган је у Женеви, на светском скупу највишег нивоа, изјавио да већина жена не може да разуме шта се дешава у Авганистану или шта се дешава са људским правима.⁶ С таквим изреченим ставовима, улазак жена у арену безбедносних тема и послова и

3 Мршевић Зорица, 2017, Женско право на униформу, *Политика*, 4. јануар.

4 Segal Wechsler Mady, 1995, Women's Military Roles Cross-Nationally: Past, Present, and Future, *Gender and Society*, Vol. 9, No. 6, (Dec., 1995), pp. 759–762.

5 Carreiras Helena, 2004, Gender and the Military – A Comparative Study of the Participation of Women in the Armed Forces of Western Democracies, European University Institute, Department of Political and Social Sciences, Florence. Chapter I Women in the military: A global overview.

6 Tickner J. Ann, 1992, *Gender in International Relations, Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press Chapter: Engendered Insecurities: Feminist Perspectives on International Relations.

сваки напредак у њој – велики је. Актуелни тренутак говори да ни до данас нису добијене све битке за родну равноправност у тој области.

Треба имати на уму да је једна ситуација када жене уђу у занимања која су претходно дефинисана као „мушка“, а друга у области у којој је маскулини-тет централни део или чак дефиниција занимања. Мушкарци су традицио-нално били и још увек су већински војници, али и вагрогасци, грађевински радници и рудари, као и министри, директори, амбасадори, председници. То су послови код којих су изражени захтеви за „мушким“ атрибутима као што су физичка снага, спретност, храброст и самопоуздање, али и код којих долази до изражаја традиционално мушки социјални капитал (познанства, везе, формалне и неформалне мреже подршке, стереотипне професионал-не преференце). Све то су често употребљавани аргументи за искључивање и/или маргинализацију жена. Ово се дешава у многим занимањима, али је мали број тих занимања у којима је већ и сама мушкост, тј. сви његови традиционални аспекти, од суштинског значаја за способност обављања конкретног посла, као што је случај са оружаним снагама. И ратни сукоби, као ситуација типичне сврхе војске и употребе војске, обично су дефини-сани као мушке активности за које су неопходне високо цењене маскулине (мушке) особине.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ОПШТЕГ ДРУШТВЕНОГ АМБИЈЕНТА

Током историје, постоји притисак да се преобликују традиционални об-расци рода, да се оспоре мачо стереотипи, и да се достигне једнака заступље-ност мушкараца и жена (равномернија дистрибуција) у институцијама сек-тора безбедности. Само по себи, ово није нека нова (необична) идеја, већ напротив. Постоје бројни ставови о женама у оружаним снагама, неке од њих наводи Линда Хајнекен⁷, али је мало постигнутог консензуса како међу феминисткињама, тако и унутар јавног мњења, па и у оквиру самих ору-жаних снага. Питања постављена у феминистичком покрету и одговори на њих, наводи Клер Данкансон, почињу дилемом да ли пре свега жене уопште треба да буду, у већој мери од актуелно постојеће, ангажоване у оружаним снагама, па ако да, на којим местима, са којим задужењима и овлашћењима и у којим професионалним статусима.⁸ Ове позиције су у великој мери под утицајем војних, друштвених и културних фактора доминантних у ширем

7 Heinecken Lindy (2002), „Affirming Gender Equality: The Challenges Facing the South African Armed Forces“, SAGE Publications (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), *Current Sociol-ogy*, Vol. 50(5): 715–728.

8 Duncanson Claire, Woodward Rachel, 2016, Regendering the military: Theorizing women's mili-tary participation, *Security Dialogue* 2016, 47(1), 17–20.

друштву, а ту су и различита схватања специфично женских ситуација у вези са биологијом жена и њиховом одговорношћу у подизању деце.

Сва та питања и одговори на њих део су општег друштвеног амбијента у коме се свуда у свету може констатовати перманентна женска неједнакост, јер савремена држава традиционално одбија женама права која су гарантована мушкарцима и, поврх тога, даје мушкарцима моћ над женама. Толико смо навикли на ниско присуство жена на водећим државним функцијама да ми то више и не видимо као умањивање свеопште демократије, констатује америчка ауторка Петман.⁹ Слична је ситуација женског маргиналног присуства и у медијима, који су једна од најмоћнијих институција данашњице, а у којима доминирају мушкарци, а тако је и у спорту као арени од највећег културног значаја, где такође доминирају мушки спортски хероји, тренери и спортски коментатори. Постоје мишљења¹⁰ да је заједничка карактеристика учешћа жена у обе гране власти у данашње време код нас, законодавној и извршној, да у пракси жене немају довољно велики утицај на доношење одлука, због строге контроле партијског и централизованог процеса доношења одлука унутар странака и у влади. Због природе политичких странака у Србији, као и традиционалног схватања улоге жена у друштву, жене посланице не доносе одлуке самостално, него се очекује да прате наређења страначких лидера, мушкараца. Штавише, због партијско-централизоване природе одлучивања у српској политици, жене политичарке често стављају партијске интересе испред интереса жена уопште.

Аналогија је присутна, тако да је национални безбедносни дискурс типичан део високе мушке политике. Државници, дипломате и војна елита управљају државним пословима и, врло често, радо учествују у односима и процесима у друштву националне државе у атмосфери која је значајно лишена жена и интереса за све теме које се тичу жена. Академска дисциплина којој је намењено теоретисање о том свету, међународни односи, тек онедавно је дала место феминистичкој анализи безбедности у међународним односима, и то нерадо и невољно.¹¹ И за наш политички амбијент се констатује да жене нису укључене у процес доношења одлука у традиционално „мушким“ областима, као што су нпр. безбедност и спољнополитички односи. Штавише, женама се у њима не дају лидерске улоге. Највећи изазови за веће учешће жена у политици јесу: недостатак специфичних знања и политичких вештина, недостатак искуства и лидерства међу женама и негативни стереотипи о улози жене у друштву. Недостатак за политику специфичних знања

9 Pettman Jan Jindy, 1995, Women, gender and the state, in., Introduction to women's studies: gender in a transnational world / Inderpal Grewal and Caren Kaplan, 2nd ed., New York City: McGraw Hill, 174–180.

10 Суботић Гордана, 2014, Резолуција СБ УН 1325: Извештај цивилног друштва за 2014. Ковачица Деа Диа, стр. 16.

11 Blanchard Eric, 2003, Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory, *University of Chicago Press Journals* Vol. 28, No. 4 (Summer 2003), pp. 1289–1312.

и искуства утиче на самопоуздање жена и њихову спремност да се укључе у политику. Традиционално гледиште да је улога жена углавном везана за приватну сферу и састоји се у бризи о деци и осталим члановима породице, утиче на начин на који друштво, као и остали политичари, доживљавају жене. Сходно томе, од жена политичарки се очекује да прате строге партијске смернице, а често им се додељују само тзв. женска питања. Иако се заступљеност жена (изражена у бројевима) повећава, наведено их спречава да буду утицајне.¹²

Не треба испустити из вида да је у почетку реформа јавних политика, која се односи на жене у војсци, свуда у свету правно и политички вођена од стране политичке, војне и академске елите, уз значајан утицај међународних актера, али не и кроз интервенције посебног женског или „феминистичког“ лобија који тражи једнака права за жене. У последњој четвртини двадесетог века, наиме, било је више вероватно да ће институције да се промене као резултат владине интервенције „од горе“, него као резултат женских покушаја да промене родну (не)равнотежу моћи напорима који су тада остајали најчешће у домену ванинституционалних иницијатива.¹³

РАЗЛИЧИТИ СТАВОВИ И ЊИХОВА СУЧЕЉАВАЊА

Подршка мушке елите која је имала почетни интерес за промовисање женских права често је рано нестајала у ситуацији повећавања ангажовања жена у оружаним снагама.¹⁴ А тек од недавно се мали, али активан феминистички глас појавио вршећи притисак за веће учешће жена у одлучивању о питањима безбедности, као и већу родну осетљивост оружаних снага. У тој ситуацији јавила се и до тада ретка или недостајућа подршка женама у војсци од стране женских покрета и феминистичког активизма, који имају улогу да увек и свуда доводе у питање родну неравноправност, родно ексклузивистичка политичка решења и ограниченост моћи жена унутар разних сегмената власти. Чињенице јасно показују да је перманентни притисак на доносиоце одлука од стране жена, у влади и изван ње, као и кроз неформалне односе, активности удружења и кроз народне протесте увек од значаја, посебно у транзиционом контексту. Док формално присуство жена у мировним преговорима остаје незапажено, стратешко заступање и политичко лобирање женских покрета може да повећа шансе да ће родна равноправност бити унета и у сектор безбедности и у мировне споразуме.

¹² Суботић, исто 17.

¹³ Pettman Jan Jindy, *op. cit.*, 1024.

¹⁴ Domingo Pilar, O'Neil Tom and Foresti Marta, 2014, Women's participation in peace and security, Normative ends, political means, Briefing 88, Shaping Policy for Development, Politics and Governance Programme at the Overseas Development Institute. London.

Упоредо с порастом феминистичког интереса за положај жена у оружаном снагама појавиле су се расправе међу феминистички оријентисаним ауторкама/ауторима, неретко чак у виду бурних сукоба између оних које позивају на прерасподелу војне потрошње на социјална давања и развој, а против оних који се залажу за веће женско учешће у доношењу одлука и формулисања политике унутар институција сектора безбедности.¹⁵

Како се војска схвата у оквиру радикалних феминистичких теорија као једна од основних патријархалних институција чија је сврха постојања управо употреба силе, и која је поврх тога историјски посматрано једно од средстава доминације мушкараца над женама, по тим схватањима, у интересу жена је да се супротставе свакој војсци и уопште њеном постојању. У оквиру таквих теорија не оставља се простор да се уваже и објасне различита женска искустава у војсци, укључујући аутентичну спремности многих жена да буду професионално ангажоване у оружаном снагама, и њихову потребу да кроз такав професионални ангажман промене свој социјални статус, као и чињеницу да многе жене истински воле војнички позив и да уживају у њему. Такође се игнорише и разноврсност мушких ставова о женском служењу војске и сопственом, мушком служењу заједно са женама. Из интервјуа са мушкарцима у америчким и норвешким ваздухопловним снагама, на пример, закључује се да мушкарци у обе земље заправо имају позитиван однос према женама у војсци, и чак, да ће већина радије служити у мешовитим него чисто мушким јединицама. Они су се сложили да жене представљају драгоцен ресурс, мада своје ставове ослањају на два различита концепта реализације равноправности. Наиме, док су се Норвежани систематски залагали за једнак третман полова, за Американце је од важности било само стварање једнаких почетних могућности за жене.¹⁶

Есенцијалистичка¹⁷ схватања иду у два правца. По једном, женама је урођен пацифизам и по природи су за мир, из чега проистиче њихово неприхватање војног учешћа, које не желе да подрже ни код других жена.¹⁸ Други правац садржи аргумент револуционарних феминисткиња да жене имају основни, легитимни интерес за учешће у оружаном борби кад год је неопходно да се боре против неправедних друштвених, економских или политичких поредака.¹⁹

15 Heineken L. (2002) Affirming Gender Equality: The Challenges Facing the South African Armed Forces, SAGE Publications (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), *Current Sociology*, Vol. 50(5): Feminist Views on the Military, 717.

16 Gustavsen Elin, 2013, „Equal treatment or equal opportunity? Male attitudes towards women in the Norwegian and US armed forces“, *Acta Sociologica* 56(4): 361–374.

17 Есенцијалисти су они који верују да су разлике између жена и мушкараца (или између различитих расних група) урођене, универзално свуда присутне и тешко променљиве.

18 Tiessen Rebecca, 2015, Gender essentialism in Canadian foreign aid commitments to women, peace, and security, *International Journal*, Vol. 70(1) 84–100.

19 Feminist Views on the Military, *op. cit.*, 719.

Критика есенцијалистичких схватања полази од става да традиционалне везе између жена и мира никако нису урођене, већ су се жене кроз социјално (друштвено) условљавање, научиле пасивности.²⁰ Жене се, по тим схватањима, не сматрају нимало „природно“ мирољубивијим од мушкараца и исто толико су способне као и мушкарци да служе у оружаним снагама.

Нису ретке ни феминисткиње које се залажу за „право на униформу“²¹, право жена да учествују у борбеним дејствима“. Оне тврде да би, на основу поштовања принципа родне равноправности, жене требало да имају право приступа војном учешћу једнако као и мушкарци. По њима, војно учешће жена је исто толико ствар демократског учешћа и одговорности као и родне равноправности у било којој, другој области друштвеног и јавног живота.

Када жене учествују у војсци у већем броју и у одређеним нетрадиционалним улогама, дебата се помера на проблеме везане за њихово ангажовање у одређеним капацитетима. Да ли им треба дозволити да служе у свим борбеним родовима? Да ли би ово требало да буде добровољно или обавезно у светлу пракси неких држава да женама такође одреде обавезно служење војног рока? На пример, Норвешка је прва чланица НАТО-а која је 2016. увела обавезно служење војног рока које се односи и на жене, а не само на мушкарце. Прве жене регрути већ су се придружиле редовима Оклопног батаљона норвешке војске у Сетермоену, граду на северу те скандинавске државе.²²

Да ли су жене физички и психички способне за борбу? Колики ће утицај жене имати на кохезију, морал и, на крају, на оперативну ефикасност? Затим, ту су специфично женска питања као што су трудноћа, повремене немогућности ангажовања, родитељски и породични проблеми и сексуално узнемиравање. У погледу физичких способности жена, један од одговора можда представља податак да је британска војска 2016. укинула забрану да жене учествују у борбама. Одлука је донета после истраживања о физичкој способности жена да се у пешадији боре на првој линији фронта, како је саопштило британско Министарство одбране.²³

Али генерално, феминисткиње су мање фокусиране на то да ли су жене способне за обављање војних улога, што преовладава у друштвеним *mainstream* анализама (главних, приоритетних друштвених токова), него на то да ли би уопште жене требало да траже учешће у војскама, питајући да ли је то стварно био напредак за жене, за родну равноправност и за феминизам. Дебате не престају да се воде још од 1970. године. С једне стране, било је оних који су се залагали за „право на борбу (право жена да учествују у борбеним дејствима)“, наглашавајући равноправност жена са мушкарцима.

20 Feminist Views on the Military, *op. cit.*, 718.

21 Мршевић Зорица, 2017, Женско право на униформу, *Политика*, 4. јануар.

22 AFP, 2016, Како у пракси изгледа обавезни војни рок за Норвешанке *Спутник*, 28. август.

23 Бета, Тањуг, 2016, Британска војска укида забрану да се жене боре на првој линији фронта, *Блиц*, 8. 7. 2016.

С друге стране, антимилитаристичке феминисткиње су тврдили да војно учешће жена (у којим год улогама) само легитимише оружане снаге и онемогућава феминистичку критику војске као институције која је у супротности са циљевима феминизма и интересима жена уопште. Сличне дилеме у вези са учешћем жена у војсци постоје и у Србији, где се полази од основног питања: да ли учешће жена представља јачање или слабљење милитаризма? Одговор је критика укључивања жена у оружане снаге као феминистичко-антимилитаристичка алтернатива демилитаризације концепта безбедности и одбране и демилитаризације патриотизма.²⁴

Феминистичкиње су остале подељене у различитости својих схватања. Остаје без одговора и још општије питање: да ли је пут ка родној равноправности – одредити се за укључивање у институције и структуре власти у којима доминирају мушкарци, или за друштвену алтернативу као пут до преобликовања света? Како показују деценије феминистичког активизма, обе стратегије имају своја ограничења.²⁵

ПИТАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Антимилитаристичке феминистичкиње тврде да је насиље главни, ако не и једини *raison d'être* (разлог, смисао постојања) војске, што их *a priori* оцртава као факторе који угрожавају, пре него штите безбедност. Супротстављеним схватањима се тврди да је главни циљ војски ипак постизање и заштита „безбедности“, која је као вредност од највећег могућег значаја управо за жене. Тиме се изражава уверење да постоје ситуације у којима су војске и те како важне, пошто су можда чак једине организације од којих зависи безбедност многих, ако не и свих, грађана. Сигурно је да постоје многи примери како савремене оружане снаге, са женама у својим саставима, значајно доприносе и штите људску безбедност, нпр. ако се усмере на партнерство са локалним становништвом у мировним мисијама. Тешко је мимо оружаних снага војске и полиције наћи „неке друге снаге безбедности“ као алтернативне за нпр. заштиту цивила и избеглица, хапшења ратних злочинаца, обезбеђење

24 Феминистичка антимилитаристичка алтернатива садржи такође и захтев за демилитаризацију образовног система, приговор савести на војне трошкове, конверзију војне индустрије у цивилну, преиспитивање појма маскулинитета (национализам, милитаризам, сексизам, расизам, хомофобија, ксенофобија, едукација за мир и ненасиље, промена вредносног система, итд.). Зајовић Сташа, 2010, *Жене, мир, безбедност Резолуција 1325 – 10 година*. Београд: Жене у црном. стр. 23.

25 На потребу да се узме у обзир људска димензија сигурности, и за промишљањем безбедности из феминистичке перспективе, је одавно позвала Ен Тикнер већ у раним 1990-тим годинама: Све док хијерархијски друштвени односи, укључујући и родне односе, а који су били скривени честим деперсонализованим дискурсом реализма, не буду изнети на светло дана, не можемо почети да градимемо језик националне безбедности који говори из вишеструких искустава и жена и мушкараца. Tickner J. Ann, 1992, *Gender in International Relations, Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press

дистрибуције хуманитарне помоћи, и сл. у ситуацијама као што су у Сирији, Либерiji или Авганистану, терорисаном од стране талибана, спречавање криминалитета, нереда и насиља у јавним и приватним просторима и односима. Ту леже главне савремене предности женских „чизама на терену“ (*female boots on the ground*), у садашњем друштвеном и безбедносном контексту.

Феминистичким студијама зато су потребна схватања која су позитивна у погледу војске, која може да буде реорганизована и родно егалитарна, представљајући „снаге добра“, и снага заштите и очувања безбедности. Коначно, војно учешће жена пружа могућности за унутрашње трансформисање војске, а самим тим, трансформацију и међународних односа. Безбедност у традиционалном значењу упућује да државе штите и обезбеђују чланове своје заједнице од претњи који долазе споља, изван граница државе из страних опасних области.²⁶

Ипак, феминистички и други научни критичари почели су да испитују значење тог концепта постављајући основно питање: чија се безбедност штити том политиком? Феминистичка теорија указује да се безбедност променила, проширила и у периоду дужем од десет година обогатила појмовима. Ради преиспитивања женске невидљивости у међународној теорији оне критички указују на одсуство и ирелевантност жена у политикама међународне безбедности, на постојање неуважавања женских искустава и невидљивост родно заснованог искључивања из улога доносиоца одлука. Феминистичка теорија безбедности доводи у питање теорије у којима су жене механички повезане са миром, тврдећи да идентификација жена са миром треба да буде уравнотежена уважавањем чињенице постојања учешћа, подршке и утицаја које жене дају у вођењу рата. Оне указују и на још увек снажно дејство културних препрека које укључују доминантне перцепције о улози жене у друштву у целини и у сектору безбедности и одбране посебно. Жене се сматрају недовољно компетентним да ефикасно испуњавају полицијске и војне дужности, пре свега због наводног недостатка физичких способности, а слика жене војне или полицијске официрке још увек се тешко уклапа у стереотипну слику родних односа у друштву. На тај начин се утиче на самопоштовање и мотивацију жена да обуку униформу и дају, на свој специфичан начин, допринос безбедности друштва.²⁷

26 Blanchard Eric 2003, Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory, *University of Chicago Press Journals* Vol. 28, No. 4 (Summer 2003), pp. 1289–1312.

27 Суботић Гордана, 2014, Резолуција СБ УН 1325: Извештај цивилног друштва за 2014. Ковачица Деа Диа. стр. 17.

РЕЗОЛУЦИЈА СБ УН 1325 – ЖЕНЕ, МИР И БЕЗБЕДНОСТ

Ниједан аспект људске безбедности није толико битан као безбедност/заштита од свих облика насиља. Тамо где су жене несигурне у сопственим домовима, институцијама и јавним просторима, мора се поставити питање њихове безбедности и током њиховог служења у војсци, где је много већа женска рањивост и изложеност свим облицима насиља. На потребу узимања у обзир људске димензије сигурности и промишљање безбедности из феминистичке перспективе, давно је указала Ен Тикнер, већ у раним 1990-тим годинама: „...све док хијерархијски друштвени односи, укључујући и родне односе, не буду изнети на светло дана, не можемо почети да гради-мо језик националне безбедности који говори из вишеструких искустава и жена и мушкараца.“²⁸

Пре више од седамнаест година, тачније, 31. октобра 2000, Савет безбедности УН донео је Резолуцију 1325, документ који предвиђа да се, поред држава као традиционалних актера, у мировне процесе и примену мировних споразума укључи цивилно друштво, а пре свега жене. Резолуција је позната под називом „Жене, мир и безбедност“ и резултат је иницијативе међународног женског мировног покрета, а обавезујућа је за све земље чланице Уједињених нација.²⁹ Иако се усвојени текст разликује од почетне идеје, а његова примена је још удаљенија од првобитних визија креаторки, оне нису престале упорно да доказују да се новцем из пореза често обилато финансирају смрт и разарања, да жене подносе највећи терет милитаризма, као и да су ратови највећи узрочници свеколиког глобалног сиромаштва. Резолуција се концентрише на учешће жена у мировним процесима и у доношењу одлука о миру, на укључивање родне перспективе у мировне процесе, на заштиту жена и девојчица у оружаним сукобима и постконфликтном периоду итд. Главна порука документа је неопходност изградње стратегије за равноправност жена и мушкараца, тако да та стратегија постане саставни део програма у свим најважнијим сферама живота: политичкој, економској, социјалној.

Усвајање Резолуције било је мотивисано чињеницом да су цивили, посебно жене и деца, током целог двадесетог века били стална мета ратних сукоба, што се наставља и у овом веку. У Резолуцији не само да се наглашава важност равноправног учешћа жена и њиховог пуног укључивања у све напоре на одржању и промоцији мира и безбедности, већ се истиче потреба за њиховом већом улогом у доношењу одлука које се тичу спречавања и решавања конфликта. Важно је рећи и то да се, осим давања женама улоге актерки, овим документом први пут на тако високом међународном нивоу

28 Pratt & Richter-Devroe, 2011 Critically Examining UNSCR 1325 on Women, Peace and Security, *International Feminist Journal of Politics*, 13:4, 489–503.

29 Мршевић Зорица, 2016, Жене, мир, безбедност, Београд: *Политика*, 5. новембар 2016.

афирмише тзв. људска димензија безбедности. Тиме се обogaђује традиционални концепт безбедности који подразумева улагање знатних средстава у војску и полицију као кључне учеснике, док грађани, посебно жене, остају мање-више невидљиви. Људска безбедност је комплексан појам и сматра се да постоји више њених димензија. На пример, Агенција за развој и становништво Уједињених нација (УНДП) уводи седам димензија људске безбедности: економску, прехранбену, здравствену, еколошку, личну, политичку, безбедност заједнице и културну безбедност.³⁰ Због тих људских димензија безбедности, Резолуција позива на пораст учешћа броја жена на свим нивоима доношења одлука, нпр. у спречавању и решавању конфликта, у посебној заштити жена у конфликту, на повећању подршке женама које су активне у изградњи мира итд.³¹

После доношења Резолуције 1325 владе држава чланица УН, на препоруку генералног секретара, приступиле су усвајању националних планова за њену примену. То је учинила и Европска унија, док су ОЕБС и НАТО израдили своје акционе планове, што је за период 2010–2015. урадила и Србија. Применом Акционог плана у Србији је повећана укупна заступљеност жена у систему безбедности са 14,5% у 2010. на 19,7% у 2015. години. Заступљени су и сви облици едукације у војсци и полицији за партиципацију жена, покренуте су иницијативе за измену постојећих стратегијских и нормативних докумената или за израду нових, ради спречавања насиља над женама, успешно су вођене медијске кампање за запошљавање жена у оперативном саставу војске и полиције и пријем девојака у Војну академију, Војну гимназију и у Криминалистичко-полицијску академију. После успешне примене првог Националног акционог плана, у 2016. је израђен нацрт другог таквог документа, с тежиштем на спровођењу активности на локалном нивоу. Јасан је мотив: нема трајног мира без жена, нити безбедности без женског учешћа у његовом креирању и одржању. Нема ни безбедних граница, а да унутар њих грађанке и грађани не живе у миру и безбедно.

30 Док је циљ традиционалне безбедности да се штите границе и институције, дотле је хумана безбедност усредсређена на појединца и пре свега намењена његовој заштити. Традиционални концепт безбедности доноси и униформност мишљења, елиминише различитости, уводи ауторитарну организацију, улаже огромна средства у војску и полицију, грађане искључиво своди на поданике и доушнике, маргинализује и виктимизира жене, које су видљиве ако су у функцији државе, нације, цркве. Извештај Агенције за развој и становништво Уједињених нација (УНДП) из 1994. увео је седам димензија људске безбедности: економску, прехранбену, здравствену, еколошку, личну, политичку, безбедност заједнице и културну безбедност. Е новине, 2016, Жене за мир и безбедност. Резолуција 1325.

31 Мршевић, *op. cit.*

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ – СЛУЧАЈ ЈУЖНЕ АФРИКЕ

У Јужној Африци не постоје одредбе о ограничавању каријере жена у SANDF³² и по томе је она међу најлибералнијим нацијама. Док је пре 1994. године женама било дозвољено само да служе у улогама на позицијама подршке, сада могу бити обучене и служити на свим положајима и позицијама укључујући и пешадију, артиљерију и оклопне јединице, ратне бродове, али и да буду борбени пилоти. Жене до скоро нису имале могућност студирања на Војној академији, док данас чине скоро трећину студената, а 1999. године, претежно мушки студенти су изабрали прву жену на престижном положају капитена студената.

До јануара 2000. године, беле жене чиниле су само 25% од укупног броја жена у војсци, у поређењу са 61% Африканки, тек нешто више од 1% Индијки и 12% обојених, при чему несразмеран број белих жена држи високе чинове. Жене имају позитивнији став о својим способностима него мушкарци, док само 28% жена сматра да немају способности да одговоре захтевним борбеним улогама, 40% мушкараца заузима такав негативан став. Више Африканаца (42%) него обојених (37%) и белаца (30%) изражава став да жене немају физичку способност да служе у борби. Ових ставова се најјаче држе црни афрички мушкарци, док 60% црних афричких жена сматра да имају физичке способности да учествују у борби.³³

Када су жене војници упитане „да ли би ишле у прве линије борбе ако би им се пружила прилика“, већина црних афричких жена (75%) и обојених жена (58%) рекло је да би прихватиле ту могућност, у поређењу са 34% белкиња.³⁴ Беле жене желе могућност избора да ли да служе у борбеним улогама, док су афричке жене спремније да служе по наређењу на првој ватреној линији. Такође, беле жене су мање вољне да служе изван граница Јужне Африке. Ова разлика се објашњава чињеницом да су већ деценијама афричке жене одвојене од своје деце у потрази за послом, остављајући своју децу на бригу старијима или рођацима, што уопште није тако често искуство белих жена. Проширене породице повезане су са традиционалном афричком културом и могу да обезбеде базу подршке, ослобађајући жене одговорности за бригу о деци док су оне на војној дужности.

Беле жене нису усвојиле „феминистички“ став који има за циљ трансформисање патријархалне културе војне организације, већ радије сматрају да је њихово сопствено учешће у оружаним снагама довољно и задовољавајуће.

32 SANDF је скраћеница за South African National Defence Forces, Јужноафричке националне одбрамбене снаге, или једноставније оружане снаге Јужне Африке.

33 Heinecken Lindy, (2002, Affirming Gender Equality: The Challenges Facing the South African Armed Forces, SAGE Publications (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), *Current Sociology*, Vol. 50(5): 727.

34 Heinecken, *op. cit.* 726.

Док подржавају формалну равноправност за жене у оружаним снагама, оне преферирају избор, а не обавезу да служе у не-традиционалним улогама као што се јасно види у њиховој неспремности да служе у борбеним улогама, или да буду распоређене да служе ван граница Јужне Африке. Расно засноване разлике у ставовима се огледају и у већинском схватању белих жена (64%) и обојених жена (61%), које су далеко више забринуте од афричких жена (31%), на утицај који би околности као што су мала деца, трудноћа и сексуално узнемиравање могле имати на извршење задатака на позицијама које укључују вероватноћу директне борбе.³⁵

Утицај на друштвену и радну кохезију је други аргумент који се често појављује против укључивања жена у борбене јединице, због њиховог потенцијалног утицаја на мушко окружење и наводно умањивање повезаности јединице. Наиме, 56% мушкараца и значајних 47% жена подржавају став да би дубља интеграција жена имала штетан утицај на кохезију јединице, морал и оперативну ефикасност, при чему црни Африканци (56%) тако више мисле од белаца (49%).³⁶

Многи бели официри осећају одбојност према промоцији неискусних и некомпетентних црнаца да се високо позиционирају у војној хијерархији не по заслугама, већ по основу расе. На основу тога гаје бојазан и када је у питању напредовање жена официра, сматрајући да афирмативна акција, која укључује брзо напредовање жена, има негативан утицај на ефикасност SANDF-а.

ЗАКЉУЧАК

Процес промена и одбране успостављених родних односа, далеко да је јединствен, а још мање да се сматра завршеним. Такође треба констатовати да процес промене родних односа ни у једној у војсци није линеаран. Често се обнављања традиционалних родних граница јавља истовремено са обрасцима који сугеришу да се родни односи мењају.

Укључивање жена у оружане снаге и друге институције сектора безбедности уноси промене ка родној егалитацији тих институција и има важне трансформативне импликације. Само „додавање жена“, уз пропуст да процес њиховог укључивања у маскулини професионални амбијент буде заиста трансформативан у погледу промена родних односа у том амбијенту, није сигурно пут ка родној инклузивности и у крајњем исходу, родној равноправности. У том смислу, веома је важна промена родне матрице код мушкараца (*gendering men differently*)³⁷ у правцу сузбијања хегемонистичког

35 Heinecken, *op. cit.* 724.

36 Heinecken, *op. cit.* 728.

37 Kunz Rahel, 2014, Gender and Security Sector Reform: Gendering Differently? *International peacekeeping*, vol 21, issue 5, pages 604–622.

маскулинитета, који се супротставља месту за жене у оружаним снагама. Са позиција хегемонистичког маскулинитета долази и превиђање или минимализовање постојање родно заснованог насиља над женама, уз допуштање да се женама евентуално намени само подређен, маргинализован положај у односу на мушке колеге.

Како у пракси оружана борба није резервисана нити за мушкарце, нити за професионалне војне официре, све мање је питање да ли жене могу да буду у борби, већ да ли ће то чинити у „родно пријатељском окружењу“. Остају, међутим, питања, како је фокус на одржавању мира преобликовао родне односе у војсци, и како се границе унутар војне организације одржавају непромењеним или деконструишу у њеним организационо трансформативним праксама. Искуства и анализа примера Јужне Африке показује како појачан фокус институција сектора безбедности (укључујући војску), на одржање мира ствара нове родне границе, значења и интеракције у војним праксама.

У савремено доба на располагању су правни и политички механизми, како би се осигурало да се те политике спроводе. Ипак, истина је да се равноправност не може постићи где су одсутне структуре подршке и где се остали непромењени ставови који жене стављају у инфериорни и подређени положај. Постојећи ставови и буџетска ограничења умањују способност оружаних снага да праксу претворе у политику, посебно тамо где се то односи на пружање структурне подршке за жене да би им се омогућило равноправно функционисање.

Само ће време показати да ли је наглашен „родни“ приступ безбедности био претерано амбициозан, јер, како тврде „традиционалисти“, то може да иде на штету организационе и оперативне ефикасности снага безбедности.

ЛИТЕРАТУРА

1. AFP, 2016, Како у пракси изгледа обавезни војни рок за Норвежанке *Спутник*, 28. август.
2. <https://rs-lat.sputniknews.com/foto/201608281107922344-Norveska-obavezan-vojni-rok-zene-foto/>, приступљено 8.3.2017.
3. Бета, Танјуг, 2016, Британска војска укида забрану да се жене боре на првој линији фронта, *Блиц*, 8. 7. 2016. <http://www.blic.rs/vesti/svet/britanska-vojska-ukida-zabranu-da-se-zene-bore-na-prvoj-liniji-fronta/flynyer>, приступљено 20. 3. 2017.
4. Blanchard Eric, 2003, Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory, *University of Chicago Press Journals* Vol. 28, No. 4 (Summer 2003), pp. 1289–1312.

5. Duncanson Claire, Woodward Rachel, 2016, Regendering the military: Theorizing women's military participation, *Security Dialogue* 2016, 47(1), 3–21.
6. http://eprint.ncl.ac.uk/file_store/production/219392/6C1508A5-A4CF-4DBB-9888-70D2BD74D01A.pdf
7. приступљено 20. 3. 2017
8. 5. E novine, 2016, *Žene za mir i bezbednost. Rezolucija 1325*. <http://www.yucom.org.rs/rest.php?tip=vestgalerija&idSek=10&idSubSek=43&id=48&stat us=drugi> приступљено 5. 1. 2017.
9. Gustavsen Elin, 2013, Equal treatment or equal opportunity? Male attitudes towards women in the Norwegian and US armed forces, *Acta Sociologica* 56(4): 361–374.
10. Heineken Lindy, 2002, Affirming Gender Equality: The Challenges Facing the South African Armed Forces, SAGE Publications (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), *Current Sociology*, Vol. 50(5): 715–728.
11. 8. Domingo Pilar, O'Neil Tom and Foresti Marta, 2014, Women's participation in peace and security, Normative ends, political means, Briefing 88, Shaping Policy for Development, Politics and Governance Programme at the Overseas Development Institute. London.
12. <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/8961.pdf>, приступљено 26. 3. 2017
13. Kunz Rahel, 2014, Gender and Security Sector Reform: Gendering Differently? *International peacekeeping*, vol 21, issue 5, pages 604–622.
14. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13533312.2014.963319?src=rcsys> приступљено 24. 3. 2017.
15. Мршевић Зорица, 2016, *Жене, мир, безбедност*, Београд: *Политика*, 5. новембар 2016.
16. <http://www.politika.rs/scc/clanak/367145/Pogledi/Zene-mir-i-bezbednost> приступљено 26. 2. 2017.
17. Мршевић Зорица, 2017, Женско право на униформу, *Политика*, 4. јануар.
18. <http://www.politika.rs/scc/clanak/371346/Pogledi/Zensko-pravo-na-uniformu> приступљено 6. 1. 2017.
19. Perrson Alma, 2011, Changing boundaries, defending boundaries, Gender relations in the Swedish Armed Forces, Linköping University Sweden, Faculty of art and sciences, Linköping Studies in Arts and Science No. 546, Department of Thematic Studies pg. 71-84. <http://liu.divaportal.org/smash/get/diva2:446480/FULLTEXT01.pdf>, приступљено 28. 9. 2016.
20. Pettman Jan Jindy, 1995, Women, gender and the state, in., Introduction to women's studies: gender in a transnational world / Inderpal Grewal and Caren Kaplan.—2nd ed. New York City: McGraw Hill.

21. <http://sites.uci.edu/pjshah/files/2013/09/Women-Gender-and-the-State1.pdf>, приступљено 19. 3. 2017.
22. Pratt Nicola & Sophie Richter-Devroe, 2011, Critically Examining UNSCR 1325 on Women, Peace and Security, *International Feminist Journal of Politics*, 13:4, 489–503. Nicola Pratt & Sophie Richter-Devroe, 2011 Critically Examining UNSCR 1325 on Women, Peace and Security, *International Feminist Journal of Politics*, 13:4, 489-503. <http://dx.doi.org/10.1080/14616742.2011.611658> , приступљено 26. 3. 2017.
23. Segal Wechsler Mady, 1995, Women's Military Roles Cross-Nationally: Past, Present, and Future, *Gender and Society*, Vol. 9, No. 6 (Dec., 1995), pp. 757-775. Published by: Sage Publications, Inc.
24. https://www.jstor.org/stable/189540?seq=1#page_scan_tab_contents приступљено 26. 3. 2017.
25. Суботић Гордана, уредница, 2014, Резолуција СБ УН 1325: Извештај цивилног друштва за 2014. Ковачица Деа Диа. стр. 16 – 17.
26. http://www.bezbednost.org/upload/document/rezolucija_saveta_bezbednosti_1325_-_izvetaj_civil.pdf приступљено 26. 3. 2017.
27. Tickner J. Ann, 1992, *Gender in International Relations, Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press.
28. Tiessen Rebecca, 2015, Gender essentialism in Canadian foreign aid commitments to women, peace, and security, *International Journal*, Vol. 70(1) 84–100.
29. Зајовић Сташа, 2010, *Жене, мир, безбедност Резолуција 1325 – 10 година*. Београд: Жене у црном.
30. http://zeneucrnom.org/pdf/rezolucija_10godina.pdf приступљено 4. 1. 2017.

GENDER APPROACH TO SECURITY IN A LEGAL STATE

Zorica Mršević, PhD

Institute of Social Sciences, Belgrade

Lieutenant-Colonel Svetlana Janković, MSc

Strategic Research Institute, Belgrade

Abstract: The paper analyzes the changes in gender composition and gender profile of security sector institutions, especially the armed forces. Reorganization processes are exposed to the opening

of a large number of formative roles for women and increased recognition of professional capacities of women in uniform. It is obvious that the internal gender transformation of security sector of our time is not only an increase in number of women engaged in a professional status, but also a change in the very concept of security. In the context of the general social environment, the authors presented the entry of women into a typically male professional environment. They expose the impacts of other social actors interested in gender equality to the security sector bodies, primarily those presented by the feminist movement. Namely, in feminist movement women are faced with different understandings especially in the form of opposition to anti-militarist attitudes for the abolition or reduction of the armed forces. Watching through the prism of internal changes in gender relations, it is possible to contribute to affirmation of the armed forces as a factor in contemporary new understanding of security. The text identifies the ways in which women in the armed forces can contribute to transformative processes of gender reconceptualization of security, questioning gender roles and demanding new gender relations within the armed forces, through the process of opposing the traditional existing gender inequalities. The case study of implementation of gender equality in South Africa is used as illustrative example. Women can use their voice/influence as insiders, contributing to gender-egalitarian transformation of the sector. Following the adoption of the UNSC Resolution 1325 on the global level, the armed forces and security sector institutions are moving towards human security, which contributes to the reform of the armed forces as the birthplace of more egalitarian reorganization. Only time will tell whether the currently pronounced “gender” approach to security was too ambitious, because, according to “traditionalists” this approach is still seen as detrimental to military organizational and operational efficiency.

Keywords: gender relations, security sector, armed forces, feminists’ anti-militarist position, case study of South African experience, women’s participation in combat roles.